

Un novo modelo de información para a ALBA

Pascual Serrano

Entre todas as experiencias e aprendizaxes que nos trouxeron os procesos progresistas que se están producindo en América Latina, é importante destacar a postura adoptada polos grandes grupos de comunicación privados. Ata que se iniciaron os cambios cara á esquerda no panorama latinoamericano, a cidadanía consideraba, con maior ou menor firmeza, tanto naquela rexión como no resto do mundo occidental, que existía unha certa pluralidade nos medios e que estes intentaban adoptar unha posición relativamente neutral e obxectiva ante as políticas postas en marcha polos seus gobernos.

É verdade que a finais do século pasado, en América Latina, había medios máis críticos e menos críticos, pero non parecía que houbera unha postura uniforme, nin unha campaña coordinada entre todos eles para atacar ou defender a un determinado goberno. A excepción, está claro, das súas posicións respecto de Cuba, que eran de clara confrontación desde todos os medios privados latinoamericanos.

Foi co golpe de Estado contra Hugo Chávez, en abril de 2002, cando nos decatamos de que algo estaba cambiando. Ata entón, é verdade que os medios estaban sendo críticos co goberno venezolano, pero aínda as políticas de Chávez non acenderan suficientes alarmas para que os medios iniciasen a súa campaña de acoso, nin sequera a esquerda continental, e menos aínda a europea, tiña considerado como un dos seus. Aínda que os medios xogaran papeis significativos noutros capítulos de desestabilización política no continente -recordemos o golpe contra Salvador Allende en Chile-, o sucedido en abril de 2002 non tivo precedentes porque se trataba, non duns medios que apoiaban un golpe, senón que eran os principais xestores e executores.

E non soamente iso, a sensación de impunidade que vivían para levalo a cabo chegou ata Europa onde tamén toda a prensa comercial sumouse con entusiasmo a esa borracheira de golpismo implicándose na súa lexitimación dunha forma tan desvergonzada que ler agora as crónicas e editoriais daqueles días escandalizarían a calquera cidadán decente, con independencia do seu signo ideolóxico⁽¹⁾. Finalmente, o golpe logrouse revertir grazas á valente e unánime reacción do pobo venezolano e aquel apoio mediático quedou indeleble nas hemerotecas para vergoña da profesión.

Novos líderes progresistas irán chegando ao goberno co apoio dos seus cidadáns en Bolivia, Ecuador, Nicaragua, Brasil, Arxentina, Paraguai... e todos irán descubrindo dúas cousas: o tremendo poder e hostilidade dos medios de comunicación privados, e a ausencia de medios de comunicación públicos que puidesen intentar

---

(1) Ver *Periodismo y crimen*. Luis Alegre (Edición). Hiru 2003.

compensar con certo rigor e ecuanimidade o impresionante papel político de oposición que estaban liderando as empresas privadas de comunicación.

O panorama dos medios públicos en América Latina era desolador: a prensa escrita estaba en mans de familias da oligarquía ou grupos empresariais estranxeiros ao servizo de multinacionais, en especial españois; as televisións públicas ou non existían como en Ecuador, ou estaban practicamente desmanteladas e tecnoloxicamente atrasadas tras o *tsunami* privatizador dos anos noventa. En igual situación atopábanse as radios. Aínda que existía un poderoso movemento veciñal que intentaba desenvolver medios de comunicación comunitarios, en especial radios, o seu ámbito de difusión era mínimo e só servía para crear conciencia de barrio pero non traballar un proxecto informativo nacional.

A política de agresión dos grandes grupos de comunicación cara a chegada ao goberno de dirixentes de esquerda foi común e inmediata. O xornalista Andrés Sal.lari conta como, dous meses logo da chegada á presidencia de Bolivia de Evo Morales en xaneiro de 2006, os donos do diario *La Prensa* da capital boliviana La Paz, convocaron unha reunión con todos os seus traballadores. Na mesma, a accionista máis importante da empresa informou aos xornalistas que, debido ao risco que corría a democracia en Bolivia ante a aparición dun goberno totalitario, o medio asumiría unha política de oposición ao goberno de Evo Morales.

A mesma escena repetiuse ao ano seguinte en Ecuador. Poucas semanas logo da vitoria de Rafael Correa nas eleccións presidenciais do 15 de xaneiro de 2007, os traballadores do diario *El Comercio* de Quito foron convocados pola presidenta e directora xeral do diario, Guadalupe Mantilla, quen lles informou que aqueles que simpatizaban co Socialismo do Século XXI podían retirarse do diario, que a partir dese momento asumiría unha postura opositora ao goberno. A denuncia fíxoa o militante polos Dereitos Humanos ecuatoriano, Alexis Ponce.⁽²⁾

Ignacio Ramonet cualificou a situación dos medios en América Latina de “latifundio mediático” que require, do mesmo xeito que os latifundios agrarios, dunha reforma. “*Unha reforma mediática supón que haxa outras fontes de información; que estas fontes non estean controladas polo sector privado ou empresarial*”, senón que se desenvolva un sector público que de forma lexítima “*trate de crear un contrapoder ao poder empresarial mediático*”. Segundo Ramonet, na rexión estase vivindo “*unha reacción de crispación por parte dos empresarios donos dos medios, que constitúen unha verdadeira fronte de ofensiva contra todo proxecto reformista*”⁽³⁾.

Na historia do continente existiron exemplos de medios de comunicación que foron punta de lanza contra gobernos de cambio, coma o caso do diario *El Mercurio* en Chile e *La Prensa* en Nicaragua. En ambas situacións lograron desprazar a gobernos lexítimos. O problema é que, a pesar do perigo para a estabilidade institucional

(2) SAL.LARI, Andrés. “Chávez, Evo y Correa contra los medios de comunicación”. *Rebellion.org* 12-5-2009 <http://www.rebellion.org/noticia.php?id=85192>

(3) Declaracións a *Radio Nederland*. 2-6-2009 <http://www.rnw.nl/es/espaa%C3%B1ol/article/el-latifundio-de-la-informaci%C3%B3n-es-una-excelente-met%C3%A1fora>

que supón o oligopolio mediático privado, os actuais gobernos progresistas tardaron en reaccionar, entre outras razóns porque non tiñan unha estratexia clara para enfrontar o problema. Doutra banda, hai que recoñecerlo, era lóxico consolidar antes outras fronteas de desenvolvemento, por exemplo, recuperar os recursos naturais do país en mans de consorcios estranxeiros ou atender necesidades sociais impostergables da poboación, como a sanidade ou a educación. Ao mesmo tempo, era urxente crear e consolidar lazos de integración que garantisen políticas rexionais coordinadas e apuntalaran os procesos ante as numerosas ameazas que se cernían sobre eles.

Mentres todas estas cuestións prioritarias se afondaban, os gobernos deberon ir encaixando arremetidas mediáticas que se permitiron operar con total impunidad co dominio do espazo radioeléctrico. Se ata agora estes gobernantes víanse obrigados a expresar meras queixas e queixumes pola inxustiza das agresións mediáticas sufridas, chegou o momento de pasar á ofensiva e iniciar a construción dun novo modelo de comunicación. Un modelo inédito, sen precedentes na historia da humanidade, como o é todo o proceso que atravesa a rexión.

A revolución informativa xa comezou, vexamos en que situación atópase. En primeiro lugar, observaremos o proxecto comunicativo máis emblemático da rexión, Telesur, e, a continuación, achegámonos aos principais países da denominada Alianza Bolivariana dos Pobos para A Nosa América (ALBA).

Creación de Telesur

A decisión de crear unha canle de televisión multiestatal, de contidos basicamente informativos, sen publicidade e que mantivese como prioritario principio editorial o de primar a voz dos pobos do Sur fronte a un dominio da axenda informativa do Norte marcou un fito. Nunca se chegou tan lonxe no deseño dun medio público con vocación popular e con tanta capacidade de penetración. Telesur creouse en 2005, pasaron catro anos e podemos facer balance do conseguido e o pendente.

Conseguido

Telesur logrou consolidar unha rede de correspondentes na maioría de países de América Latina que envían informacións diariamente. Isto permitiulle traballar co obxectivo de ter a súa propia axenda informativa nestes países sen ter que depender das axencias de prensa.

Así, Telesur demostrou boas coberturas alternativas en acontecementos como as diversas eleccións en América Latina, a guerra de Colombia ou o golpe de Estado en Honduras. E moi exhaustivas en temáticas moi necesarias e silenciadas nos grandes medios, como os foros sociais.

A expectación creada pola súa aparición e os intentos por atacar o proxecto déronlle un protagonismo que foi ben aproveitado.

Pendente

Non se logrou unha adecuada distribución do sinal, nin sequera nos países accionistas. Mentres que en Venezuela emítase en aberto, Cuba difúndeo en diferido e en Arxentina, a pesar de que é un Estado socio de Telesur, non se ve en aberto, os cidadáns necesitan subscribirse a unha empresa de televisión por satélite.

Un dos problemas é o predominio no continente americano do sistema de cable, o cal require que unha empresa operadora acepte incluír no seu paquete de canles a Telesur. Aínda que o sinal emítase de forma gratuíta sempre se precisa a empresa de cable para poder entrar nos fogares das audiencias, o que supón unha variabilidade importante dun país a outro. Por cable tampouco é fácil ver a canle na Arxentina, trátase dun mercado moi controlado polo grupo Clarín. En Estados Unidos a penas é visible porque esixen pagar altas sumas para ser incluído nos paquetes de cable ou satélite. Outra opción que se intentou foi que algúns programas fosen accesibles en televisións estadounidenses locais, pero para iso esixiron que Telesur achegase ingresos por publicidade ou cedese espazos para publicidade, algo que, loxicamente, non foi aceptado.

Respecto a Europa, por exemplo en Francia onde a televisión por cable está moi introducida e ligada a Internet, existen varias empresas de cable que, previo pago, ofrecen un paquete de canles onde se atopa Telesur. En cambio, para España, as propias cuñas promocionais de Telesur suxiren contratar a televisión por satélite co grupo Prisa (Digital +) para ver esta canle latinoamericana. Non deixa de ser paradoxal que o propio Telesur invite a pagar a un dos grupos mediáticos máis críticos con Venezuela e os países da ALBA para poder verse en España.

As súas posibilidades en Internet non están suficientemente explotadas. Aínda que ten unha edición en texto bastante valiosa, o sinal de vídeo que permitiría ver a emisión en vivo cáese a miúdo por sobrecarga nos momentos de maior expectación informativa.

O funcionamento da canle segue sendo moi xerárquico, non se crearon vías de participación dos movementos sociais. O consello asesor de luxo que se formou coa inclusión dos intelectuais e especialistas de televisión máis prestixiosos de América Latina a penas se reuniu nun par de ocasións e non dispón de operatividade para tomar ningunha decisión nin asesorar.

É importante tamén que repasemos a situación mediática en cada país e os cambios que se desenvolveron orientados á recuperación do protagonismo cidadán e a democratización dos medios.

Venezuela

Trátase do país que máis agresións mediáticas sufriu, o lugar onde se acuñou o termo “terrorismo mediático” para definir o *modus operandi* dos medios privados contra a institucionalidade do país. Como sinalabamos anteriormente, o golpe do 11 de abril de 2002 deu a voz de alerta e mostrou a necesidade de comezar a desenvolver un sistema de comunicación participativo e democrático que non estivese exclusivamente en mans das grandes empresas privadas.

Desenvolveuse todo un corpus xurídico destinado a terminar coa impunidad dos medios de comunicación. Esta lexislación fixo innecesaria, segundo os deputados, a aprobación de Lei de Delictos Mediáticos proposta á Asemblea Nacional pola Fiscal Xeral da República, Luisa Ortega Díaz. Entre as normas vixentes atópase a Lei de Responsabilidade Social de Radio e Televisión, que favorece a produción nacional e independente, limita o tempo de publicidade e prohíbe a incitación ao consumo de tabaco, alcol e drogas; a Lei de Exercicio do Xornalismo, a Lei Orgánica de Protección ao Neno, Nena e Adolescentes (LOPNA), o Código Orgánico Procesual Penal (COPP) e o Código de Ética do Xornalismo.

Os lexisladores deixaron claro que estas normas non deben estar orientadas a censurar nin a coartar a “liberdade de expresión plena” que existe no país. Pola contra, trátase de buscar que “cada quen ocupe o seu lugar” e os medios volvan ser vehículos para informar, orientar e divertir⁽⁴⁾. Con todo, moitos analistas, entre eles o Premio Nacional de Literatura Luís Britto, coinciden en que estas disposicións non se están aplicando con suficiente rigor.

Entre as novidades da política de desenvolvemento de medios públicos atópase a creación, en 2005, da *Axencia Bolivariana de Noticias* (ABN) a partir da existente *Venpres*. Venezuela comezou a década do 2000 cunha soa televisión pública en condicións precarias, a entón *Canal 8*. Hoxe, esta canle, agora chamado *Venezolana de Televisión*, modernizouse. Tamén se crearon as televisións *Vive TV*, de perfil basicamente documental e participación cidadá, e *ANTV*, canle da Asemblea Nacional, ambos de pouco alcance de sinal. Tamén está sendo valiosa a experiencia de *Ávila TV*, unha canle só para a capital do país cun ton desenfadado e xuvenil.

Finalmente, o remate da concesión á cadea *Radio Caracas Televisión* (RCTV) permitiu pór en marcha *Tves*, de programación fundamentalmente cultural, sen informativos. Todas as televisións privadas seguiron emitindo con normalidade -algunhas mantendo toda a súa virulencia contra o goberno- fóra da citada RCTV que deixou de emitir en aberto para pasar ao cable.

En canto á prensa escrita, o diario *Vea*, o máis próximo ata hai pouco aos sectores populares, non posúe a calidade necesaria. O 30 de agosto de 2009 púxose en circulación *El Correo del Orinoco*, en sintonía co proceso bolivariano e cunha tirada inicial de 50.000 exemplares. A súa calidade parece que é aceptable, pero está pendente de valorar a súa distribución e evolución. Xunto a el atopamos *Últimas Noticias*, que mantén un razoable equilibrio e fíxolle gañar aceptación e vendas. Os opositores *El Universal* e *El Nacional*, aínda que máis coidados na presentación, atópanse en franco declive ante as súas pertinaces campañas contra o goberno á conta de violentar calquera principio deontolóxico xornalístico.

Respecto das radios, é de destacar os centos de emisoras comunitarias creadas desde que se iniciou o proceso bolivariano. A elas súmanse televisións comunitarias e publicacións escritas de diferente periodicidade. En xullo de 2009, atopábanse

---

(4) *Correo del Orinoco*, 16 de agosto de 2009

rexistrados oficialmente 567 medios comunitarios, dos cales 245 eran radios e 37 televisións, xunto a 185 xornais e 19 páxinas web. A política governamental de apoio a estes proxectos materialízase na concesión de licenzas, recursos técnicos, locais para traballar e publicidade procedente de diversas institucións do Estado. É de destacar que a gran maioría destes medios funcionan cunha gran autonomía, pois son os colectivos veciñais ou asociados quen deciden os contidos e elabóranos sen maior control político.

Pola súa banda, os medios estatais agrúpanse no Sistema Nacional de Medios Públicos de Venezuela, creado a finais de 2008, e pertencen ao Ministerio de Información e Comunicación, cunha importancia que está sendo fundamental no goberno de Hugo Chávez.

A pesar deste desenvolvemento, ou quizais por iso mesmo, é en Venezuela onde o debate sobre o novo modelo necesario de comunicación atópase máis acalorado. O director da publicación mensual *Question* e fundador de *Telesur*, Aram Aharonian, denunciaba o pasado mes de agosto que, mentres se estaba pagando o custo de aprobar unha normativa acusada de autoritaria e restritiva da liberdade de expresión, en realidade non se producía ningún avance significativo desde o punto de vista dos obxectivos que deberían orientala. Así, acusaba á Lei venezolana de Telecomunicacións de ser a máis neoliberal de América Latina e pedía revisar a Lei de Responsabilidade Social de Radio e Televisión e os regulamentos que impiden a difusión libre e en igualdade de condicións das radios e televisoras comunitarias...⁽⁵⁾. É evidente que Venezuela está sendo a experiencia piloto da que o resto de países debe ir aprendendo, pois foi o primeiro en aplicar a necesaria medida de reforzar un sistema de medios públicos e agora é o primeiro en enfrontarse á necesidade de dotalos dun contido propio e unha orientación diferente á dominante ata agora.

Cuba

Evidentemente, o sistema cubano é absolutamente diferente de todo o anterior. O seu modelo socialista conleva a propiedade pública dos medios de comunicación. Con todo, tamén os cambios no panorama político e mediático na rexión estallan afectando. Un gran momento para iso será cando dispoñan do cable submarino para conexión a Internet que se está preparando dende Venezuela. Ata agora, a conexión a Internet dende a illa debe facerse baixo o control de Estados Unidos, cun mínimo ancho de banda e por vía satélite, de alto custo económico⁽⁶⁾. Iso impide o uso doméstico de Internet que se presenta habitualmente como unha censura do goberno, cando en realidade é un impedimento tecnolóxico derivado do bloqueo estadounidense. A pesar de todo, Internet está presente de forma xeneralizada nas institucións públicas e comunitarias, profesionais e, principalmente, en universidades e centros educativos.

(5) AHARONIAN, Aram. "Democratizar las comunicaciones sí, pero... ¿sabemos cómo y para qué?" *Agencia Latinoamericana de Información* 25-8-2009 <http://alainet.org/active/32620>

(6) ELIZALDE, Rosa Miriam. "Cuba e internet. Menos cinismo por favor". *Rebelión.org* 17-9-2009 <http://www.rebelion.org/noticia.php?id=91639>

Os principais xornais diarios de distribución nacional, *Granma* e *Juventud Rebelde*, aumentaron o seu número de páxinas e incorporaron seccións de participación cidadá con contidos moi críticos. É o caso da sección “Acuse de recibo” en *Juventud Rebelde*. O seu responsable foi Premio Nacional de Xornalismo 2007 por ese traballo. Pola súa banda, *Granma*, o 14 de marzo de 2008, coincidindo co Día da Prensa en Cuba e só dúas semanas despois de que Raúl Castro asumise formalmente a Presidencia da illa, inauguraba a súa sección “Cartas á dirección”, destinada ás queixas cidadás, que ocupa dúas páxinas íntegras. Alí recibíronse no primeiro ano 3.072 cartas por vía postal e 3.292 mensaxes electrónicas. Tratábanse asuntos espiñentos relacionados con cuestións económicas delicadas como o control interno, os baixos salarios, a contabilidade, o malgasto de recursos, a indisciplina laboral e social, o roubo, a contaminación ambiental ou críticas ao igualitarismo.

Tamén se abordou a burocracia e o “reunionismo”, en alusión ás frecuentes reunións que celebra a sociedade cubana nos seus ámbitos veciñais, laborais ou políticos. O diario destacaba no seu balance anual da sección que ‘*aspectos da ética e a moral socialista*’ tamén foron “*tratados e reiterados*” polos lectores⁽⁷⁾. Algúns sectores seguen considerando este espazo para a crítica moi insuficiente na medida en que dificilmente excede o nivel do doméstico e non chegan aos altos responsables.

En televisión tamén se produciron avances. Non só a principal canle, *Cubavisión*, aumentou o seu horario de emisión ás 24 horas, creouse no verán de 2008 unha nova canle de películas, documentais e musicais, tamén de 24 horas, *Multivisión*. A todo iso débese engadir a posta en funcionamento de canles locais en todas as provincias e algunhas cidades, cuns contidos que, xa que logo, non están centralizados na Habana. Todos eles posúen os seu propios equipos, estudos e persoal que ofrece programación informativa, cultural e infantil propia.

A participación das audiencias é unha das novidades da televisión cubana menos coñecida fóra do país. Desde o estudo recóllense as chamadas da poboación cos seus comentarios e queixas. É o caso do programa “Libre acceso”.

En canto a *Telesur*, emítase un resumo en diferido baixo o título “Lo mejor de Telesur”, algo que foi moi criticado pola oposición que considera unha desconfianza das autoridades cara unha programación elaborada fóra de Cuba. En realidade, ese “resumo” inclúe todas as informacións do noticiero, aínda que, iso si, é, incomprendiblemente, en diferido. Con todo, un dos programas estrela de *Telesur*, “Mesa Redonda”, emítase desde La Habana.

En publicacións culturais tamén existe un importante desenvolvemento. Á histórica revista *Bohemia*, fundada en 1908, sumáronse publicacións como *La Jiribilla*, de gran impacto en Internet, creada hai uns anos. Máis recentes cómpre sinalar *La calle de enmedio*, e algunhas levan bastantes anos cun perfil bastante crítico, como *Temas*, editada polo ICAIC (Instituto Cubano de Arte e Industria Cinematográfico) ou *La Gaceta de Cuba*, editada pola UNEAC (Unión Nacional de Escritores

(7) *Granma* 13-3-2009

e Artistas Cubanos). É de destacar tamén o suplemento cultural de *Juventud Rebelde* e a revista literaria *Siempreviva*. Trátase de publicacións cun ton máis aberto e realista pero coa limitación de que a súa difusión adóitase circunscribir a sectores intelectuais máis que á maioría da poboación. O nivel de autonomía de todas estas publicacións con respecto ás autoridades gobernamentais non é menor ca o dos responsables dunha revista nos países de economía de mercado respecto dos seus accionistas. A política do goberno é que todas as publicacións, desde as nacionais ás rexionais, estean dispoñibles en Internet.

Tamén, desde o Centro de Información para a Prensa, creouse o denominado “*Blogs de Periodistas Cubanos*” (BPC)⁽⁸⁾, onde se atopan decenas de profesionais escribindo todos os días. A el engádese unha rede social de xornalistas latinoamericanos, “*Blogueros y corresponsales de la revolución*”⁽⁹⁾, onde se afiliaron cubanos e doutras nacionalidades, que defenden as conquistas da revolución con sentido crítico e construtivo.

Sen dúbida, o reto de Cuba é como afrontará o fin das limitacións técnicas de Internet cando comece a funcionar o cable submarino que dende Venezuela permitirá o acceso á rede de forma masiva e que entrará en fase de probas proximamente.

Ecuador

Desde a súa chegada á presidencia, Rafael Correa viuse acosado polos grandes grupos de comunicación do seu país, en especial *Teleamazonas* e o diario *El Universo*. Iso levoulle a anunciar a proposta de crear na Unión de Nacións Sudamericanas (Unasur) un organismo a modo de Observatorio Cidadán Sudamericano de Medios que denuncie os desmáns dos medios nos seus intentos por desestabilizar os gobernos progresistas da rexión. Trala súa última vitoria electoral, con case o 52 por cento dos votos, no seu primeiro saúdo aos seguidores resaltou que na nova etapa loitará contra o poder corrupto da prensa, á que tamén cualificou como mafiosa.

Ecuador nunca tivo unha televisión pública. Foi co goberno de Rafael Correa que se creou *Ecuador TV*, cunhas emisións que comezaron en novembro de 2007 grazas ao apoio financeiro do Banco de Desenvolvemento Económico e Social de Venezuela e técnico de *Venezolana de Televisión* e *Telesur*. Igualmente, o Estado ecuatoriano promoveu algúns medios de comunicación estatais: o diario *El Telégrafo*, que quedou en mans do Estado trala quebra de devandita entidade, *Radio Nacional del Ecuador* e agora o quincenal *El Ciudadano*, máis oficial.

A administración ecuatoriana tamén posúe de forma casual as cadeas *Gama TV*, *TC Televisión* e *CN3* (cable), despois de que, en xullo de 2008, a Axencia de Garantía de Depósitos (AGD) ordenase a incautación de todas as empresas do grupo económico ao que pertencían trala falta de pagamento dunha débeda xerada co Estado a

(8) "Periodistas cubanos ponen en marcha una plataforma de blogs como "alternativa a la información tergiversada y errónea sobre Cuba" . *Rebellion.org* 22-5-2009 <http://www.rebellion.org/noticia.php?id=85753>

(9) <http://bloguerosrevolucion.ning.com>

través de Filanbanco dez anos antes⁽¹⁰⁾. Polo momento, seguen transmitindo co mesmo persoal pero con administración estatal, ata resolver a súa situación xurídica.

O 8 de setembro de 2008, a secretaría de Comunicación do goberno ecuatoriano anunciou a creación da Axencia de Noticias de Ecuador e Sudamérica (ANDES) que comezaría a funcionar tres meses máis tarde.

O goberno tamén organizou toda a información da administración a través do Sistema Nacional de Información co que se intenta dotar ao Estado da máxima transparencia na súa xestión.

Bolivia

En Bolivia reforzouse a axencia estatal *Axencia Boliviana de Información, ABI*, xa creada antes da chegada de Evo Morales e do partido Movemento ao Socialismo (MAS) ao goberno, sen que a súa influencia poida facela competir aínda cos medios privados.

Ao igual que en Arxentina, en Bolivia existía unha televisión pública practicamente desmantelada polos gobernos neoliberais anteriores, o *Canal 7*. Aínda que o goberno de Evo Morales estalle prestando máis atención dotándoa de equipos e persoal, a súa capacidade tecnolóxica segue sendo moi inferior ás privadas, todas elas propiedade de magnates e fortes grupos empresariais opositores ao goberno. O 1 de maio de 2008 arrancou as súas emisións o Sistema Nacional de Radios dos Pobos Indíxenas, creado polo goberno. A esa armazón uniuse a rede pública *Radio Patria Nova*, en plena expansión. O obxectivo desta rede é dar voz ás comunidades campesiñas e indíxenas do país e chegar a todos os recunchos da nación, algo que aínda non se logrou. Agrupa a unha trintena de radios comunitarias e está administrado por un Consello Directivo conformado por cinco dirixentes e representantes comunitarios e orixinarios⁽¹¹⁾.

Tamén se creou un xornal auspiciado polo goberno, *Cambio*, que está tendo gran aceptación debido a que o panorama era, na práctica, de unánime oposición, con toda a prensa escrita en mans de ricas familias da oligarquía local.

Nicaragua

Neste país centroamericano, o 99 por cento dos medios son privados con licenzas que se outorgaron durante os gobernos anteriores. A lei impediu entón que se puidesen privatizar a canle pública de televisión, *Canal 6*, e a emisora *Radio Nicaragua*. Pero a primeira desconectouse, non funcionou durante os gobernos neoliberais anteriores ao actual de Daniel Ortega. Foi agora cando a reactivaron pero sen contidos por falta de orzamento, a penas programas infantís. O único medio público que parece que vai mellorando en recursos é *Radio Nicaragua*, sen que alcance os niveis que tivo durante a revolución sandinista.

(10) MACHADO, Decio. "Ecuador: Comienza a hacerse justicia diez años después". <http://jbcs.blogspot.com/2008/07/decio-machado-desde-quito-ecuador-el.html>

(11) BAJO, Ricaro y SERRANO, Pascual. *Le Monde Diplomatique*. Diciembre 2008. Disponible en <http://www.pascualserrano.net/noticias/bolivia-bfquien-controla-los-medios-de-comunicacion/?searchterm=Ricardo%20Bajo>

Entre os medios privados, existen algúns non hostís ao goberno. É o caso de *Radio Ya*, a máis oída en todo o país, propiedade da Fronte Sandinista, a radio *La Primerísima*, o *Canal 4* de televisión e algunhas radios rexionais que emiten en FM (radio *Liberación*, radio *Mujer*). Con todo, o 80 % dos medios poderíase dicir que son opositores ao sandinismo gobernante.

Honduras

Honduras só dispón dunha precaria canle pública de televisión, *Canal 8*, que os golpistas non dubidaron en pechar mediante a súa toma por militares o pasado mes de xuño⁽¹²⁾. A ausencia dunha estrutura de medios públicos permitiu que a información que recibiron os hondureños fose toda procedente das oligarquías que controlan a prensa do país e, xa que logo, a favor do golpe. Algún medio comunitario ou independente que puidese existir foi pechado, como *Radio Globo*. En agosto, o goberno golpista anunciou que entregará a frecuencia do aínda estatal *Canal 8* ao empresario Elías Asfura⁽¹³⁾, o que confirma que un dos principios dos gobernos de dereitas é eliminar calquera resto de medios de comunicación públicos.

Arxentina

Aínda que non pertenza á ALBA, o caso de Arxentina merece unha especial atención. A chegada á presidencia de Néstor Kirchner en 2003, aínda que con moita lentitude, supuxo unha reactivación do estatal *Canal 7*, practicamente desmantelado polas privatizacións dos anos anteriores, e a creación da canle pública *Encuentro*, de liña cultural, dirixido polo cineasta Tristan Bauer. Tamén se desenvolveu e mellorou *Radio Nacional Argentina* e creouse en 2001 o denominado Sistema Nacional de Medios desde o que se busca coordinar todo o estatal. En cambio, as concesións de licenzas mantiveron baixo a denominada Lei de Radiodifusión a repartición do espazo radioeléctrico que no seu día se fixo durante as ditaduras (1976-1983).

Tras un longo historial de reivindicacións populares, en agosto de 2009, a presidenta Cristina Fernández de Kirchner anunciaba o envío ao Congreso dun proxecto de lei de radiotelevisión que creou gran expectación no país. O proxecto establecía unha repartición do espazo de radio e televisión en tres terzos: un comercial -hoxe dominante-; outro da sociedade civil, e o último para o Estado. Tamén expuña a revisión de licenzas cada dous anos e marcaba limitacións ao capital estranxeiro. Igualmente, incorpóranse cambios para ampliar e garantir os dereitos dos pobos orixinarios -insuficientes para algúns líderes sociais como o Premio Nobel Adolfo Pérez Esquivel-, darlle un alcance máis federal á Defensoría do Público e declarar o espectro radioeléctrico como un ben público.

O texto orixinal foi presentado na Cidade da Prata en marzo de 2009 co aval e apoio da Unión de Traballadores de Prensa de Bos Aires, e tivo ao redor de cincuenta

---

(12) ABN. 28-6-2009 <http://www.abn.info.ve/noticia.php?articulo=188231&lee=16>

(13) *La Prensa* 4-8-2009 <http://www.laprensa.com/Internacionales/Ediciones/2009/08/05/Noticias/Gobierno-entregara-Canal-8-a-Elias-Asfura>

modificacións a instancias das observacións e sinalamentos realizados por distintas organizacións sociais, sindicais, políticas, de dereitos humanos, cooperativas, medios comunitarios, universitarios, entre outros, no marco dos 24 foros realizados para o seu debate e auspiciados por 11 gobernacións e 25 universidades nacionais⁽¹⁴⁾. Como non podía ser doutra forma, as asociacións e sindicatos de xornalistas, xunto a outros sectores da sociedade civil, pronunciáronse a favor da iniciativa, que en cambio foi cuestionada por algúns partidos da oposición, propietarios dos medios xornalísticos e a patronal Sociedade Interamericana de Prensa (SIP). Terminou aprobándose con algúns cambios o pasado 16 de setembro.

Perspectivas

Este repaso lévanos a observar que o debate sobre como e cara onde debe avanzar un novo modelo de comunicación está máis vivo ca nunca. Algúns elementos xa están totalmente definidos, por exemplo, a repartición das licenzas de emisión de televisión e radio. Xa ninguén discute que o espazo radioeléctrico é público e que é baixo o formato dunha concesión temporal como os sectores privados poden gozar dunha parte para a súa explotación.

Con todo, segue sen concretarse con claridade qué porcentaxe desas licenzas resérvanse para os sectores comunitarios. Trátase dunha discusión que desborda ata aos países da ALBA e que se está levando tamén noutros como Uruguai ou Brasil. Non debemos esquecer que os cambios tamén están afectando a todo o continente, por exemplo, en Paraguai creouse unha nova canle pública educativa e unha axencia de noticias estatal. Pola súa banda, no Salvador, o presidente Mauricio Funes anunciou o pasado mes de agosto a posta en marcha dunha axencia estatal de noticias que se integrará xunto a *Canal 10* e *Radio Nacional* nun sistema nacional de medios de comunicación de nova creación. E a importancia de Brasil é clave para a rexión. Neste país creouse en 2005 a canle pública *TV Brasil-Canal Integración* que incorpora a *Radiobrás*, *TV Senado*, *TV Cámara* e *TV Judiciário*, e busca unha proxección fóra de Brasil chegando a partir de 2006 a unha vintena de países, ben por cable ou por satélite.

En calquera caso, a situación é apaixonante porque nos enfrontamos a numerosos retos:

- 1) O papel do Estado é fundamental para democratizar a comunicación, pero os líderes políticos deben demostrar que son capaces de desenvolver un modelo que non será unha mera correa de transmisión do goberno ou do partido gobernante. Córrese o perigo de evolucionar cara un panorama dividido entre medios privados que combaten con impiedade mediante a mentira e a manipulación a gobernos progresistas, e medios públicos dedicados só ao seguidismo gobernal. No medio estaría un cidadán desinformado

---

(14) *Observatorio de Medios de la UTPBA*. "Ley de servicios audiovisuales. La propuesta llegó al Parlamento". <http://www.rebellion.org/noticia.php?id=90647>

- sen posibilidade de acceder a unha información rigorosa e unhas análises independentes.
- 2) Débese terminar coa impiedade dos medios privados para enganar e para mentir, pero sen coartar a liberdade de expresión.
  - 3) É importante tomar medidas ante o parasitismo de moitos medios privados que, mentres defenden a economía de mercado e preséntanse como independentes, reciben importantes ingresos de publicidade estatal e exencións fiscais.
  - 4) Deben explicar e convencer de que o presentado polos medios privados como liberdade de expresión e liberdade de prensa é só o seu privilexio para seguir dominando o panorama informativo, copando o espazo radioeléctrico e intervindo politicamente baixo o paraugas da información.
  - 5) É necesario promover unhas adecuadas políticas de información desde as diferentes institucións gobernamentais para que a transparencia informativa permita enfrontar sen complexos todas as campañas nacionais e internacionais de desinformación.
  - 6) Requírese a formación de profesionais da comunicación que operen sen os vicios dos xornalistas actuais dominados polas inercias das ideoloxías ocultas das axencias de información; e coa trivialidade e a frivolidade como inspiradores dos contidos. Débese lograr unha nova xeración de xornalistas coas claves técnicas comunicativas que hoxe son propiedade case exclusiva dos emporios de comunicación privados.
  - 7) Deben educar á cidadanía como consumidores críticos de medios de comunicación e, ao mesmo tempo, como suxeitos activos no seu ámbito cidadán para difundir e protagonizar a axenda informativa da súa comunidade.
  - 8) É fundamental evitar as tentacións desde todos os niveis do poder político para utilizar en proveito propio os contidos en lugar de supeditalos á veracidade e o dereito á cidadanía a estar informada.
  - 9) Os medios dos países da ALBA deben recordar que cada día o mundo é máis pequeno, o reto non é só levar a verdade aos seus cidadáns, senón tamén á comunidade internacional. O dominio global dos grandes grupos de comunicación é impresionante, e a mensaxe do Sur é importante que tamén chegue aos cidadáns do Norte, onde os avances na democratización dos medios non se están producindo.

- 10) Débese definir o modelo de contidos. Segundo Aram Aharonian, “*de nada serve ter medios novos, canles de TV novas, se non temos novos contidos, se seguimos copiando as formas hexemónicas. De nada serven novos medios se non cremos na necesidade de vernos cos nosos propios ollos. Porque lanzar medios novos para repetir a mensaxe do inimigo, é ser cómplice do inimigo*”⁽¹⁵⁾. Isto supón abrir unha discusión sobre que formatos, técnicas e estilos deben adoptarse. Se se aposta por un cambio revolucionario nas formas que teña por obxectivo subverter o estilo mercantilista dominante pero que poida provocar o rexeitamento e a incompreensión do cidadán. Ou se, pola contra, non se renuncia a certos estilos técnicos do modelo dominante pero se adapta a outros principios e valores.
- 11) Queda tamén por concretar que nivel de participación cidadá resérvase ás novas propostas e como se combina o dilema entre a maior democratización e participación cidadá, e unha necesaria profesionalización dos contidos. Nin o medio debe ser unha mera praza pública onde calquera vaia berrar, nin tampouco se debe repetir o modelo actual de medios xordos para cidadáns mudos.
- 12) Para rematar, débese ir planificando de qué sistema de control social dótase cada comunidade. Os medios de comunicación, do mesmo xeito que as institucións, non poden deixarse en mans duns elixidos coa inxenua esperanza de que, sen control, farán o máis acertado.

Tamén sería un erro crer que o desenvolvemento e modelo pode ser idéntico para cada país por moitas intencións integradoras que se teñan. Elementos como a compoñente indíxena, o desigual nivel cultural e de cualificación técnica duns países respecto doutros, ou o diferente estado de desenvolvemento dos movementos sociais son elementos que dotan dun perfil distinto a cada país e que deben reflectirse no desenvolvemento do seu modelo informativo.

O que é indiscutible é que, hoxe, en América Latina, e nos países da ALBA en especial, estase construíndo o futuro doutro sistema de medios de comunicación posibles. Alí está o futuro que nos está convertendo a Europa en meros restos do pasado.

Pascual Serrano é xornalista. O seu último libro é “*Desinformación. Cómo los medios ocultan el mundo*”. Península, xuño de 2009.
www.pascualserrano.net.

---

(15) AHARONIAN, Aram. "Democratizar las comunicaciones sí, pero... ¿sabemos cómo y para qué?" *Agencia Latinoamericana de Información* 25-8-2009 <http://alainet.org/active/32620>